

AZ OKIRATOK SZEREPE NÉHÁNY GERMÁN NÉP SZOKÁSJOGÁBAN

BABJÁK ILDIKÓ*

I. Bevezetés

A germán népek korai szokásjogát, – mielőtt még kapcsolatba léptek volna a mediterráneum görög-római kultúrájával – egyáltalán nem jellemezte az írásbeliség. Az írásbeliség hiánya azonban nem jelentette a jog hiányát, bár nehéz a feladat, hogy a germánok generációkon át szájhagyomány útján tovább élő, és pusztán szóban gyakorolt szokásjogát feltérképezzük. A római provinciák területén letelepedő, és ott önálló államalakulatokat létrehozó germán népek lassan megismerkedtek az írott joggal, az írásba foglalt törvényekkel. Természetesen ezt a folyamatot felgyorsította a római eredetű lakossággal való együttélés. Valahol itt keresendőek tehát a középkor virágzó okirati világának gyökerei.

Jelen tanulmány célja azon koraközépkori jogforrások felsorakoztatása, amelyekből következtetni tudunk a germánok mindennapjaiban előforduló, magánjogi ügyleteket kísérő okiratolási szokásokra. E körben nemcsak az egyes germán szokásjogi gyűjteményeket, hanem a germán uralkodók által területük római eredetű lakossága részére kiadott törvényeket is meg kell vizsgálni, így nyílhat lehetőség arra, hogy felkutassuk azokat a közös okirati vonásokat, amelyeket minden valószínűség szerint a germán lakosság a római provinciabeliektől „lesett el”.

II. Röviden a vulgárjogról

Az a római jog, amellyel a germán népek római területeken való letelepedésük során találkoztak, sem klasszikus római jog, sem pedig jusztiniánuszi jog nem volt. Amikor 528 és 534 között Jusztiniánusz kezdeményezésére a *Corpus Iuris* kompilációs munkái folytak, nem csak a *Codex Theodosianus* és a régebbi magánjogi gyűjtemények álltak rendelkezésre, hanem már számos olyan kodifikációs munka is, amelyek az új germán államokban születtek, és az adott germán nép szokásjogának írásba foglalt szövegét tartalmazták. Az *Edictum Theoderici*, amelyet

---

* DR. BABJÁK ILDIKÓ

egyetemi tanársegéd

Miskolci Egyetem ÁJK, Jogtörténeti Tanszék

3515 Miskolc-Egyetemváros

VISMARA kutatásai szerint¹ II. Theoderich vizigót király bocsátott ki, és 460 táján jelent meg, a *Codex Euricianus*, a *Breviarium Alarici*, a *Lex Romana Burgundionum*, a *Lex Gundobada*, a vandálok néhány törvénye és nem utolsó sorban a *Lex Salica* mind tartalmuk, mind formai sajátosságuk és létrejöttük alapján egymástól jelentősen eltérő jogkönyvek, egy dologban azonban megegyeznek: mindegyik kb. 460 és 520 között, tehát a jusztiniánuszi kodifikációs munka kezdete előtt, római provinciák feletti fennhatóságot gyakorló germán királyok uralkodása alatt, de latin nyelven kerültek feljegyzésre, és még a legkevésbé római jellegű jogkönyv, a *Lex Salica* is a rómaiak nyelvén született.

Ezen kodifikációk idején a jusztiniánuszi mű még nem állt rendelkezésre, a klasszikus római jogot pedig már végképp nem használták. A római provinciák területén a vulgárjog „dült”. MITTEIS, a jogi papirologia legnagyobb alakja szerint a vulgárjogi joggyakorlat idején nem a római törvényhozás és a jogtudósi vélemények, hanem éppen az okiratok teszik kutathatóvá a római jogélet mindennapi gyakorlatát. 1891-ben megjelent, a Római Birodalom keleti provinciáiban érvényesülő birodalmi jogról és a népjogokról írt művében² élesen megkülönbözteti a római birodalmi jog normáit és a népjogok közül elsősorban a görög, kopt és szír jogot. Megjegyzi azonban, hogy a konstantinuszi időktől kezdve magába a császári jogalkotásba is egyre több népjogi elemet felvettek. A rómaiaknak meg volt a maguk magánjoga, a *ius privatum*; a peregrinusok a *ius gentium* szerint éltek. Bár Caracalla 212-ben a Birodalom minden lakosát jogi értelemben egyenlővé tette, csak elméletileg alkalmazták mindenkire a római személyi jogot. Az ezzel a kérdéssel felmerülő jogi megkülönböztettség MITTEIS művének témája. A Caracallát követően a Birodalomba benyomuló barbárokra, különösen a 4. századtól bevándorló germánokra a *Constitutio Antoninat* nem alkalmazták, azok saját joguk, és nem a római jog szerint éltek.

Ha a MITTEISI értelemben vett „népjog” eredetét tekintve „nem római” jog, akkor a „vulgárjog” alatt lényegét tekintve egy olyan „nem klasszikus”, a hétköznapi emberek számára is jól érthető jog, amelyből hiányzik a klasszikus római jogban megszokott precizitás és szigorú formaiság. Nincs olyan saját belső rendszere, amely felválthatta volna a klasszikus római jogot, ezért a vulgárjogot inkább egy olyan jogi stílusként lehetne leírni, amely áthatja a posztklasszikus kori római jogot.³ Míg a „népjoggal” főleg azokban a keleti provinciákban találkozunk, ahol olyan magas kultúrális fokon álló népek éltek római uralom alatt, amelyek jogi

¹ Vismara, G.: *Edictum Theoderici*, in: IRMAE I. 2 b, 1967. (*Ius Romanum Medii Aevi*, Milánó), erről más véleménnyel van Nehlsen, H. in ZRG Germ. 86. (1969) 246-260. o.

² Mitteis, L.: *Reichsrecht und Volksrecht in den östlichen Provinzen des römischen Kaiserreichs*, Leipzig 1891.

³ Kaser, M.: *Das römische Privatrecht II*. München 1975. 5. és kk. o.

gyakorlata a rómaiakét évszázadokkal, sőt évezredekkel megelőző tradíciókkal rendelkeztek, addig a „vulgárjoggal” elsősorban nyugaton ott találkozunk, ahol a rómaiak egy eleve meglévő és az írásbeliségre alapozott jogi kultúrával rendelkeztek.

A nyugatrómai vulgárjogról írt munkájában LEVY a 4-5. századi római jogforrásokat és a latin nyelvű, lényegét tekintve többé-kevésbé római szabályokat tükröző germán kodifikációkat megvizsgálva összegezte a vulgárjog jellegzetességeit.⁴ A vulgárjog fogalma maga viszont régebbre, egészen BRUNNERig nyúlik vissza. A germanista jogtörténész 1880-ban megjelent munkájában, amelyet a római és germán okiratokról írt, MITTEIS mellett – aki inkább a keleti „népjogok” fogalmát boncolgatta – elsőként foglalkozott részletesen a vulgárjoggal.⁵

III. Okiratok a germán népjogokban

Az 5. század római vulgárjoga ugyan nem zárt rendszer, de hosszú története mellett jelentős utóhatással is „büszkélkedik”. A vulgárjog korának egyik legnagyobb érdeme az írásbeliség rendkívüli mértékű elterjedése, a jogügyleteket kísérő okiratok gyakorlatának kiszélesedése.

A klasszikus jog több formáját ismerte a szóbeli szerződéskötésnek (*mancipatio, stipulatio*), melyeknek gyakorlatból való eltűnése kedvezett az írásbeli formák elterjedésének, ez az írásbeliség pedig alapvető jellemvonásává vált a 4-5. századi vulgárjognak.⁶ Ezzel a folyamattal futott párhuzamosan az esküvel kísért illetve megerősített preklasszikus kori formálügyletek pótlása, amely bizonyos tekintetben majdnem egyetlen formája maradt a nem írásban rögzített kötelezett-ségvállalásnak.⁷

A germán királyok által írásba foglalt szokásjogi gyűjtemények nemcsak germán népjogot, hanem római vulgárjogi elemeket is tartalmaznak, részben különválasztva ezeket, részben azonban már egymásra hatva, „összekeveredve”. A germán népjog és a római vulgárjog kölcsönhatásának eredménye tükröződik leginkább a germán törvénytűvekben, de formailag a latin nyelv mellett a jog lényege sem maradt érintetlenül, a kodifikációk tartalmi szempontból is jórészt római eredetűek.

---

⁴ Levy, E.: Weströmisches Vulgarrecht; Das Obligationsrecht, Weimar 1956.

⁵ Brunner, H.: Zur Geschichte der römischen und germanischen Urkunde I., 1880. 113. és 119.o.

⁶ Levy 34. és kk.o. és Kaser 373. és kk. o.

⁷ Levy 46. o.

a) *A vizigót törvények*

Az *Edictum Theoderici* – amely valószínűleg II. Theoderich vizigót királyra vezethető vissza⁸ – ingók ajándékozásánál megengedi, hogy a tulajdon-átruházás pusztán *traditio*val megtörténjen, és arra is lehetőséget ad, hogy tanúk előtt készített okirat kísérje az ügyletet.⁹ Az ingatlanoknál viszont – ahogyan az ingók ajándékozásáról készített okirat esetén is – a *gesta municipalia*, a helyi hivatalban vezetett közhiteles könyv segítségét kellett az okiratoláshoz igénybe venni. Ezt a momentumot mindenképpen a *traditio in locis*, a birtokbaadás kellett, hogy kövesse.¹⁰ Azt is rögzítették, hogy a helyi hivatalban milyen tisztviselőnek kellett közreműködnie az okirat kiállításánál. Arra is van rendelkezés, hogy mely esetben kell egy szomszédos városba menni és ott végezni el az okiratba foglalást (*defensor, magistratus* vagy *duumviri* jár el).¹¹ Ezekben a szabályokban az a törekvés mutatkozik meg, hogy olyan okiratolási szokásokat rögzítsenek jogszabályban, amelyek – tehát a magánszemélyek által kötött szerződések közhivatalnokok előtti írásban foglalásának szokása – tulajdonképpen már felbomlóban voltak. A *traditio in locis* esetén, ha *vicini* volt érdekelt a jogügyletben, – magasabb hivatali tisztségviselő hiányában – három *curialis* jelenléte szükségeltetett az okiratkészítéshez.¹² Ha az adott dolgot csalárd módon kétszer adták el, akkor csak az a vevő szerezte meg jogszerűen, aki a dolog birtokát is megszerezte.¹³ Lehetőség volt arra is, hogy a végrendeleteket is a *gesta municipalia*ban rögzítsék, bár a *Codex Theodosianus*ban nem találni ennek a közvégrendeleti formának az előzményeit.¹⁴ A *crimen falsi*, a hamisítások körében a pénz-, nemesfém-, és okirat-hamisításokat különbözteti meg a törvénykönyv, és e tekintetben az *Edictum* utal e rendelkezések előzményére: a paulusi szentenciákat nevezi meg e körben, és jelzi, hogy a *gesta* ott is a hamisítások lehetséges tárgyaként jelent meg.¹⁵

⁸ szerk. Bluhme, F.: *Monumenta Germaniae Historica* (a továbbiakban: MGH) LL. V. 149-170. o.

⁹ *Edictum Theoderici* 51.; E szabályokkal egybe cseng a *Codex Theodosianus* VIII. 12.

¹⁰ Classen, P.: *Fortleben und Wandel spätrömischen Urkundenwesens im frühen Mittelalter*, in: *Recht und Schrift im Mittelalter, Vorträge und Forschungen*, Konstanzer Arbeitskreis für mittelalterliche Geschichte; 23. kötet, Sigmaringen 1977. 20. o.

¹¹ *Edictum Theoderici* 52.; vö. *Codex Theodosianus* VIII. 12,8.

¹² *Edictum Theoderici* 53.; vö. *Codex Theodosianus* XII. 1,8.

¹³ *Edictum Theoderici* 138.; vö. *Vismara* 135. o.

¹⁴ *Edictum Theoderici* 72.

¹⁵ vö. *Sententiae Pauli* V. 25, 1. és 25, 5.

Eurich király kódexe megkülönbözteti az adásvétel, a csere, és a házastársak közötti az ajándékozás esetén használatos okiratokat.¹⁶

Az adásvételről szóló fejezetében rögzítést nyer, hogy az írásban megkötött adásvételi szerződés teljes érvénnyel rendelkezik. Ha mégsem készítenek okiratot, a vételár átadásának tanúk általi bizonyítása is érvényessé teszi az ügyletet. Ha egy adásvételi ügyletet azonban erőszakkal vagy az életet illetve szabadságot érintő fenyegetéssel kényszerítettek ki, semmi esetre sem jön létre érvényesen.¹⁷ A csere ugyanolyan joghatállyal bír, mint az adásvétel, létrehozatalára és érvényességére egyazon szabályok vonatkoznak.¹⁸

Ha egy férj megajándékozza valamivel feleségét, az ezt tanúsító okiratot azzal lehetett megerősíteni, hogy ellátta kézjegyével vagy aláírta azt, és mindezt két vagy három tanú további aláírása kellett, hogy kövesse. Csak az ily módon elkészült okiratnak tulajdonítottak teljes bizonyító erőt.¹⁹

Ha az ajándék tárgyát a helyszínen át is adták, akkor csak bizonyos, megfelelően bizonyított indokok alapján lehet csak a megajándékozott személytől viszszevanni.²⁰

Az ajándékozás érvényességéhez megkívánták ugyan a *traditiot*, de a *Codex* fennmaradt fragmentumai között nem találjuk nyomait annak, hogy *gestaba* kellett volna foglalni a tulajdonos megváltozását. A formailag hibátlanul és dátummal ellátott okiratot az okirat kiállítója nem támadhatta meg,²¹ mely szabállyal úgy tűnik, hogy a jogalkotó a magánokiratok önálló, a közokiratba foglalástól független érvényességére kívánja felhívni a figyelmet.

Sokkal részletesebben foglalkoznak a különböző okiratokkal a későbbi, a 6-7. század folyamán keletkezett vizigót törvények. A Rekkewind uralkodása idején, 654 körül összefoglalt vizigót joganyag jó rendszerezése miatt egy rendkívül figyelemre méltó törvénykönyvet eredményezett. Ennek második könyve a „*De negotiis causarum*” címet viseli, és ezen belül külön fejezetet szenteltek az

¹⁶ Codex Euricianus, in: Wohlhaupter, E.: Gesetze der Westgoten, Weimar 1936.

¹⁷ Codex Euricianus 286.: „*Venditio per scripturam facta plenam habeat firmitatem. Si etiam scriptura facta non fuerit, datum praetium testibus conprobatur, et emptio habeat firmitatem. Venditio, si fuerit violenter extorta, is est aut metu mortis aut per custodiam, nulla valeat ratione.*” Wohlhaupter 12. o.

¹⁸ Codex Euricianus 293.: „*Conmutatio talem qualem emptio habeat firmitatem.*” Wohlhaupter 14. o.

¹⁹ Codex Euricianus 307.: „*Maritus si uxori suae aliquid donaverit, de hoc, quod voluerit, scriptura sua manu signo sive subscriptione confirmet, ita ut duo aut tres iestes ingenui subscriptores accedant; et sic voluntas ipsius habeat firmitatem...*” Wohlhaupter 18. o.

²⁰ Codex Euricianus 308.: „*Res donata, si in praesenti traditur, nullo modo a donatore repetatur, nisi causis certis et probatis...*” Wohlhaupter 18. o.

²¹ Lex restituta 15. szerk. Zeumer, K.: MGH Leg. Nat. I. (1902) 32. o.

okiratba foglalásra vonatkozó formai kellékeknek „*De scripturis valituris et infirmandis ac defunctorum voluntatibus conscribendis*” cím alatt.²² Ez a fejezet azért is különleges, mert egyetlen római jogkönyv sem tartalmaz olyan részt vagy fejezetet, amely összefoglalóan rendezné azokat a formai sajátosságokat és kötelező kellékeket, amelyeket mindenképpen figyelembe kell venni, bármilyen jogügyletet is kívánnak a felek érvényesen írásba foglalni.

Emellett a *Lex Visigothorum*ban önálló fejezetet kap a „*De donationibus generalibus*” és a „*De commutationibus et venditionibus*”,²³ melyek jogforrási előzményeit a *Codex Theodosianus*ban és a *Codex Justinianus*ban is megtaláljuk. Ezekhez képest újdonság a vizigótoknál, de szokatlan jellemzője e rómaiakétól jogilag eltérő berendezkedésű népnek, hogy ajándékozások között a király általi ajándékozást is tárgyalja.

A királyi hatalom által tett ajándékozás, legyen annak kedvezményezettje bárki, annak birtokában meg kell tartani. Az ajándékozást semelyik fejedelem rendelkezése nem érvénytelenítheti, a királyi ajándékot még az megajándékozott tartozásának fejében sem lehet visszavenni.²⁴

Abban a címben, ahol valamely férjnek vagy feleségnek adott királyi ajándékokról rendelkeznek, az is rögzítést nyer, hogy ha a királyi ajándék átadásáról szóló okirat a férj nevére van kiállítva, az okirat alapján az asszony csak annyit követelhet, amennyi őt az ajándékból özvegyként megilleti. Ennek megfelelően, ha az ajándékozás az asszony nevére szól, halála után férje nem kísérelhette meg annak egy részét megszerezni, vagy arra igényt támasztani, kivéve azokat a javakat, amelyek az asszony bőkezűsége folytán eleve megillették a férjet.²⁵

A rómaiaknál azon császári rendeleteket, amelyekben – mintegy leiratban (*rescriptum*) – bizonyos javakat juttattak az alattvalóknak, nem sorolták egy kategóriába a magánszemélyek ajándékozásait kísérő okiratokkal. A vizigótoknál viszont a „*De falsariis*” cím alatt a hamisításoknál is együtt kezelik a királyi és a magánokiratokat.

²² Lex Visigothorum II. 5. Wohlhaupter 54. o.

²³ Lex Visigothorum V. 2. és V. 4. Wohlhaupter 112. és 120. o.

²⁴ Lex Visigothorum V. 2, 2.: „*De donationibus regis. Donationees regie potestatis, que in quibuscumque personis conferuntur sive conlate sunt, in eorum iure persistent, quia non oportet principum statuta convelli, que convellanda esse percipientis culpa non fecerit.*” Wohlhaupter 112. és kk.o. és

²⁵ Lex Visigothorum V. 2, 3.: „*De rebus marito vel uxori a rege donatis. Speciali iure decernitur, ut de rebus regia donatione conlatis, si in nominis mariti fuerit conscripta donatio, nihil sibi exinde mulier, excepto quod in dote perceperit, debeat vindicare. Idemque et si in nomine mulieris inveniatur facta donatio, nihil sibi vir exinde post eius obitum adtemtet aliquatenus usurpare vel iuri proprio mancipare, nisi quod meruerit uxoris largitate percipere.*” Wohlhaupter 114. o.

Az, aki anélkül, hogy erről tudna, olyan hamis megbízólevelet mutat fel, amelyben a király vagy egy bíró van megbízóként megjelölve, nem vádolható hamisítással, ha megnevezi azt a személyt, aki neki az okiratot átadta. Ha nem akarja ezt a személyt megnevezni, vagy nem akarja bebizonyítani azt, hogy az írást attól a személytől vette át, úgy minősül, mintha ő lenne a hamisító, és jogállása szerint büntetendő.²⁶ Ha mindezen személyek tudtak az okirat hamis voltáról, hamisítóként büntetendők.²⁷

Ha egy magasabb rangú személy egy királyi parancsot vagy rendelkezést tartalmazó okirat tartalmát megváltoztatja, olvasatlanná teszi, áthúzza, vagy szövegébe beleír, kiállításának idejét és napját megváltoztatja vagy hamis pecséttel látja el, vagy az okirat pecsétjét feltöri, hamisítást követ el, és ezért elveszti vagyonának felét, mely a kincstárra száll. Ha alacsonyabb rangú személy követi el az okirat-hamisítást, levágják azt a kezét, amellyel a cselekményt elkövette. Ha meghal az a vizsgálóbíró vagy bíró, aki illetékes volt az ügy elbírálására, és aki az eljárás lefolytatását elkezdte, akkor vagy a helyileg illetékes püspök vagy egy másik püspök, vagy azon szomszédos kerület bírója folytatja tovább az eljárást, amely kerületre a királyi parancs vonatkozik, és ugyanezen bíró köteles az ügy végére járni a törvények és a jog szerint.²⁸

Ezen nyugati gót törvényalkotás az okiratok alkalmazásának terén a római vulgárjog önálló továbbfejlődését mutatja nemcsak a tanúk megnevezésének köte-

---

²⁶ Lex Visigothorum VII, 5, 1. (Antiqua)

²⁷ Lex Visigothorum VII.5,3. (Antiqua): „*De his, qui sub nomine regis aut iudicis commonitoria falsa sive finxerint sive detulerint. Qui falsa commonitoria sub nomine regis sive iudicis nesciens protulerit, non incurrat falsitatis invidiam, sed eum, qui commonitorium dederit, non moretur ostendere. Quod si eum noluerit nominare, aut quod ab eo commonitorium acceperit, noluerit adprobare, pro qualitate persone ipse reatum falsitatis incurrat, sicut superibus continetur de his, qui falsas scripturas confecerint. Quod si ambo falsitatis conscii habeantur, ambo falsarii teneantur.*” Wohlhaupter 192. o.

²⁸ Lex Visigothorum VII. 5. 1. (Antiqua): „*De his, qui regias auctoritates et preceptiones falsare presumerint. Hi, qui in auctoritatibus nostris vel preceptionibus aliquid mutaverint, diluerint, subtraxerint aut interposuerint, vel tempus aut diem mutaverint sive designaverint, et qui signum adulterinum sculpsierint vel inpresserint: honestior persona mediam partem suarum facultatum amittat, fisci commodis profuturam; minor vero persona manum perdat, per quam tantum crimen admisit. Quod si contingat illos auditores vel iudices mori, ad quos audentia vel iussio destinata fuerat, aut episcopo loci aut alio episcopo vel iudicibus vicinis territorii illius, ubi iussum fuerat, negotium terminare liceat et datam preceptionem offere et eosdem iudices negotium legaliter hac iustissime ordinare.*” Wohlhaupter 190. és kk. o.

lezettségében,²⁹ hanem a szerződés megkötését követő okirat-módosítás tilalmában is,³⁰ illetve annak rögzítésében, hogy tilos úgy tanúként aláírni egy okiratot, ha azt nem olvasta el a tanú, vagy nem olvastatta fel azt;³¹ mindenekelőtt azonban pontos előírásokat tartalmaznak az okiratok megtámadásának esetén a kézírások összehasonlítására (*contropatio manuum*).³² Mindezen szabályokat ugyan már a rómaiak szokásjoga is tartalmazta, de törvényi szabályként rögzítve a vizigótoknál jelennek meg először. Az ajándékozás érvényességéhez megkövetelték a dolog átadását,³³ de Chindasvinth király egyik törvénye úgy rendelkezik, hogy akkor is vélelmezni kell a *traditio* megtörténtét, ha az ajándékozásról szóló okiratot a címzettnek birtokba adták.³⁴

²⁹ Lex Visigothorum II. 5,1. (Reccesv.) „*Quales debeant scripture valere. Scripture, que diem et annum habuerint eviderter expressum adque secundum legis ordinem conscripte noscuntur, seu conditoris vel testium fuerint signis aut suscriptionibus roborate, omni habeantur stabiles firmitate.*” Zeumer, K.: *Leges Visigothorum, Antiquiores*; Hannover 1894. 79. o.

³⁰ Lex Visigothorum II. 5,2. (Antiqua): „*De pactis et placitis conscribendis. Pacta vel placita que per scripturam iustissime hac legitime facta sunt, dummodo in his dies vel annus sit eviderter expressus, nullatenus immutari permittimus.*” Zeumer 79. o.; vö. Lex restituta 15. szerk. Zeumer 32. o.

³¹ Lex Visigothorum II. 5,3. (Novella): „*Contra priorum definitionem filio vel heredi non liceat venire. Filio vel heredi contra priorum definitionem venire non liceat; qui iuste repellitur presumtio illius, qui facta seniorum iniuste conatur inrumpere.*” Zeumer 79. o.

³² Lex Visigothorum II. 5,15.: „*De contropationem scripturarum et earum pena solvenda. Sicut, ubi convenit miseranter hoccurre, salutaria remedia non negamus, ita, ubi contentio inrationabilis exoritur, censurarum ponere iuste debemus. Proinde cum de quibuslibet scripturis parentum, quas tamen iustissime hac legitime et de rebus sibi debitis patuerit esse conscriptas, fuerit exorta contentio, si ille, cui iscriptura profertur, nescire se dixerit ipsius scripture veritatem, mox prolator ille iurare cogatur, nihil fraudi, nihil lesionis in ea quandoque factum omnimodo cognovisse vel nosse, sed ita manere, sicut autor eius eam voluit vel ordinare vel roborare....*” Zeumer 84. o.

³³ Lex Visigothorum V. 2,6.: „*De rebus traditis vel per scripturam donatis. Res donatae, si in presentia testium tradite sunt, nullo modo rpetantur a donatore. Quod si etiam provenerit, ut quod donatur longe sit positu, pro id donatio evacuari non poterit, quia tunc videtur vera esse traditio, quando iam apud illum scriptura donatoris habetur, in cuius nomine conscripta dinoscitur...*”, Zeumer 147. o.; vö. V. 5,10.(Antiqua): „*Cui debeant testamenta vel scripture commendate restitui. Testamentum ab eo, cui fuerit commendatum, posteaquam hoc ante testes publicaverit, sicut est in legibus constitutum, illi, qui maiorem partem de eodem testamento est consecuturus, reddatur heredi...*” Wohlhaupter 140. o.

³⁴ Lex Visigothorum V. 2,6.: „*tunc videtur vera esse traditio, quando iam apud illum scriptura donatoris habetur, in cuius nomine (a címzett) conscripta dinoscitur.*” Csak akkor kell a megajándékozottnak a dolog jogszerű megszerzését tanúkkal bizonyítania, ha az

Akinek például átadták a végrendeletet, annak tanúk előtt kellett azt felnyitnia, és azon javakat a végrendelet alapján az örökösök birtokába adnia, amelyek az örökösöket megillették, a többit pedig meg kellett őriznie. Ha e személy más személynek vagy ellenérdekű félnek adott a hagyatékából, akkor a megmaradt hagyatéki rész értékének kétszeresét kellett büntetésként megfizetnie. Ha valaki a megőrzésről szóló azon okiratot magánál tartotta, amelyet rögtön át kellett volna adnia az érdekelt félnek, – ilyenek lehettek például végrendeletek, bírósági határozatok, szerződések, ajándékozási okiratok, – és ezen okiratot az egyik érdekelt félnek más érdekelték távollétében kiszolgáltatja, akkor az irat kiszolgáltatója annak kiadását minden késlekedés nélkül vissza kellett vonnia, és mindazoknak ki kell adnia, akinek ezzel adósa maradt.³⁵

A törvény ezen szabálya azt mutatja, hogy az okiratnak a jogosított részére való átadása nem volt formaságokhoz kötve; ezt látszik megerősíteni az is, hogy az ajándékozásról szóló okirat elkészítését nem kellett szükségszerűen követnie az okirat ajándékozottnak való átadása. Minden esetre érdemes kihangsúlyoznunk Egica vizigót király azon rendelkezését, mely szerint az okirati bizonyítékok bizonyító erejük tekintetében megelőzik a tanúkat.³⁶

A *gesta municipalia* említése a vizigótok jogában csak az *Edictum Theodericiben*³⁷ és az ún. *Fragmenta Gaudenzianaban* fordul elő, mely szöveg a vizigótok mai Dél-Franciaország területén élő csoportjának helyi szokásjogát tartalmazza, és amelyet a 6. század első felében foglaltak írásba.³⁸ A *Lex Visigothorum*ban sehol sem fordul elő a *gesta* fogalma, amelyből arra kell következtessünk, hogy ezen törvénykönyv kompilációjának idejére, tehát a 7. század

---

ajándékozó azt állítja, hogy az okiratot ellopták tőle. Még az ajándékozó által elvesztett és később megtalált ajándékozási okirat is érvényes a szerzés jogosságának igazolására. vö. Steinacker, H.: *Der Ursprung der „Traditio Cartae” und das westgotische Urkundenwesen*, Festschrift des akad. Vereins deutscher Historiker in Wien (1914) 7-24. o.

³⁵ *Lex Visigothorum* V. 5,10. (Antiqua): „*Cui debeant testamenta vel scripture commendate restitui. Testamentum ab eo, cui fuerit commendatum, posteaquam hoc ante testes publicaverit, sicut est in legibus constitutum, illi, qui maiorem partem de eodem testamento est consecuturus, reddatur heredi. Quod si alii redditum fuerit vel adversario eius traditum, qui tradiderit, duplam compositionem restituat, quam illi, cui fraudulentus fuerit, inferre voluerat. Illas vero scripturas, que simul tradi partibus debent, si commendatas quicumque susceperit, id est: testamenta, iudicia, pacta, donationes vel cetera talia, si alteri altero absente tradiderit, ille qui dederat, revocet quod dedit, et omnibus, quibus in commune debebatur, restituere non moretur.*” Wohlhaupter 140. o.

³⁶ *Lex Visigothorum* II. 5,18.

³⁷ *Edictum Theoderici* 15.

³⁸ A *gesta municipalia*val az ingatlanok ajándékozásának körében foglalkozik: MGH Leg. Nat. I. 471. o.

közepére már nem volt általánosan elterjedt a magánokiratok közhivatalnokok előtti írásba foglalása. A nyugati gót formula-gyűjteményekben fellelhető egyik okirati minta azonban azt bizonyítja, hogy a *gestaba* való bejegyzés továbbra is előfordult a mindennapok okiratolási szokásai között.³⁹

b) *A burgund törvények*

A burgund területeken élő római eredetű lakosság jogát az 500 körül írásba foglalt *Lex Romana Burgundionum* tartalmazza, amelyet Gundobad burgund király (473-516) rendelt összefoglalni. A „szükszavú” törvény⁴⁰ elkészítésekor ugyan a burgund *lex* szolgált mintául, de a burgund királyi jog összefoglalásán túl a régi római jogforrásokat, a római vulgárjogot foglalta össze, de nyilvánvalóan felhasználták a vizigót *Breviariumot* és Theoderik Ediktumát is.⁴¹ Rendszerét, jellegét és jelentőségét tekintve ezen törvény a II. Alarich vizigót király által ugyanezen időkben kiadott, római lakosságra vonatkozó *Lex Romana Visigothorumra* vezethető vissza. A vizigót hatás olyannyira dominánsnak bizonyult, hogy 534 után, amikor a frankok elfoglalták Burgundiát, a *Breviarium Alaricianum* egyre inkább kiszorította a gyakorlatból a *Lex Romana Burgundionumot*.

A törvény tisztán tartalmazza a római okiratolási szokásokat, mely szerint az ajándékozás, sőt még a rokonok közötti ajándékozás esetén is megkivánták a közhivatalnokok előtt tett okiratkészítést.⁴² A dolog átadása ugyanúgy érvényességi kelléke volt az adásvételi szerződésnek, mint az ajándékozásnak.⁴³

A burgundok saját jogát is Gundobad kodifikálta elsőként, és valamikor 480 és 501 között⁴⁴ adta ki a *Lex Burgundionumot* vagy más megjelöléssel *Liber Constitutionumot*,⁴⁵ amely a törvények hivatalos gyűjteménye volt, és alapját a király és az előkelők közötti kompromisszum biztosította. A törvényt célja a jobbiztonság garantálása volt. Bár a törvénykönyv hatálya csak a burgund eredetű

³⁹ MGH Formulae 25.: „*Gesta. Era ill., anno illo gloriosissimi domini nostri ill. regis, sub die Calendis ill., acta habita Patricia Corduba apud illum et illum principales, illum curatorem, illos magistros. Ille dixit: 'Ante hos dies bonae memoriae domnissimus ill. suaam condidit voluntatem, per quam ecclesiabus sanctarum Dei aliqua concessit atque vernulos suos absolvit. Et quia mihi de presenti commissit, ut post transitum suum pud gravitatem vestram eam adpublicarem et gestis publicis adcorporarem, proinde quia die isto die tertia, quod ab hac luce fata migravit, spero honorificentiam vestram, ut eam vobis ingranbanter recensere mandetis...*” 587. o.

⁴⁰ Kroeschell, K.: *Deutsche Rechtsgeschichte* (bis 1250) Opladen 1992. 32. o.

⁴¹ Conrad H.: *Deutsche Rechtsgeschichte I.*, Karlsruhe 1962. 63. o.

⁴² *Lex Romana Burgundionum* 22,3. és azt követő címek, in: MGH Leg. Nat. 2,1. (1892), szerk. von Salis, L. R., 145. o.

⁴³ *Lex Romana Burgundionum* 35, 2., von Salis 152. o.

⁴⁴ Kroeschell 31. o.

⁴⁵ Schröder R.: *Lehrbuch der Deutschen Rechtsgeschichte*, Leipzig 1907. 248. o.

és más germán származású lakosságra terjedt ki, tartalmazott néhány olyan előírást, amely a burgundok mellett a rómaiakra is alkalmazást nyert. A római alattvalók, akiknek már az első burgund királyok is biztosították saját joguk használatát, Gundobad király óta bebocsátást nyertek a „burgund szokásjog erdejébe” is, ugyanis a burgund szokásjog néhány előírása birodalmi jogként érvényesült, és a rómaiak és burgundok közötti jogviták eldöntésekor a *Lex Burgundionum*ot rendelték alkalmazni.⁴⁶ Ez a Gundobad és Sigismund-féle novellákat (501-515) is tartalmazta, amelyeket a már rendelkezésre álló törvényszöveg megfelelő helyeire illesztettek be. A törvénymű ezen formájában hasonlít leginkább az Eurik-féle vizigót törvényekre. A törvények hivatalos újraszerkesztésén „estek át” Sigismund király (516-523) alatt 517-ben, amelyet azonban később újabb novellákkal egészítettek ki. Ide sorolható az Ambérieux-féle és a III. Godomar-féle 524-es *constitutio*.⁴⁷ A római jogi befolyás ellenére – a lyoni koronajogászok közreműködése nyomán – a burgund *lex* messzemenőig germán jellegű. „A germán ősi kor és a késő antik kor közötti félhomály lengi át” – mondja róla BEYERLE.⁴⁸ Nem hiányzik a törvényből a római jogi eredet, bár általában véve a törvény germán jellegű, tekintettel arra, hogy szabályai leginkább az Eurich-féle vizigót törvénykönyv rendelkezéseinek felelnek meg. Mindkét germán szokásjogi gyűjtemény egyébként példamutató volt az 507 és 511 között kibocsátott száli törvénykönyv készítői számára.⁴⁹

A *Lex Gundobada*, a burgundok népjogát összefoglaló szokásjogi gyűjtemény a *Lex Romana Burgundionum*hoz képest jóval kevesebb okiratot ismer: csak a királyok állítottak ki ajándékozási okiratokat,⁵⁰ a magánszemélyek ajándékozási ügyletei és végrendelezése tekintetében pusztán az ügyleti tanúk száma volt törvényileg meghatározva. A burgundok szokásjoga hét ügyleti tanú jelenlétét írja elő.⁵¹

⁴⁶ Schröder 248. o.

⁴⁷ Lásd: *Leges Burgundiorum – Constitutiones Extravagantes*, in: MGH LL. 2,1. szerk. von Salis, vö. Conrad 63. o.

⁴⁸ *Germanrechte*, in: *Texte und Übersetzungen* 10. szerk. Beyerle, F., Weimar 1936. előszó

⁴⁹ Kroeschell 31. o.

⁵⁰ *Leges Burgundiorum* I.4.: „*Id etiam statuentes, ut si quid etiam de nostro munere perceperunt aut Deo praestante aliter perciperent, donationum nostrarum textus ostendant. Superest, ut posteritas eorum ea devotione et fide deserviat, ut augere sibi et servare circa se parentum nostrorum munera recognoscat.*” *Leges Burgundionum – Liber Constitutonum*, in: MGH LL. 2,1. szerk. von Salis 42. o.

⁵¹ *Leges Burgundiorum* 43. 1.: „*De donationibus. Licet plura de donationibus lex nostra de superioribus temporibus data perceperit, tamen quia ex ipso eodemque titulo oriuntur aliqua, de quibus non evidenter legitur constitutum, necesse est, ut presentis legis adjectione, quae prius fuerant praetermissa, definiantur. Ideoque hoc ordine in poulo nostro*

c) A longobárd törvények

A longobárdok szokásjoga is kevés hírrel szolgál számunkra az okiratok és az okiratok érvényessége tekintetében, bár épp a longobárdok azok, akiknél jól követhető az okirathasználat szokásának fejlődése a fellelt törvényszövegek változásai alapján.

Rothari ediktuma szerint az, aki okiratot hamisít, tettéért kezével fizet.⁵² Liutprand egyik 724-ből származó törvénye szerint már enyhébben büntetik a hamisítást, ott „csak” büntetés megfizetését írják elő.⁵³ Ratchis törvényei között pedig arra találunk rendelkezést, hogy bizonyítási eljárásban nem lehetett esküvel megtámadni, mintegy mérkérdőjelezni egy olyan okirat tartalmának valódiságát, amelyet tanúk előtt, közhivatalban foglaltak írásba (*scriba publicus*).⁵⁴

Liutprand azon törvénye, melyet az asszonyok elidegenítési jogosultságait szabályozza, előírja, hogy az asszonyok ezen jogaikat csak rokonaik (két-három rokon jelenlétében) vagy egy bíró közreműködésével gyakorolhatják. Arra is következtetni enged a törvény, hogy az adásvétel és más elidegenítést célzó ügyletek érvényességéhez okirat készítése is szükségeltetett.⁵⁵

IV. Összegzés

A vizigótoknál azt láthattuk, hogy lehetőséget biztosított ugyan a jogrend arra, hogy a tulajdon-átruházás pusztá *traditio*val megtörténjen, de azt is megengedi, hogy tanúk előtt készített okirat kísérje az ügyletet. Az ingatlanoknál viszont – ahogyan az ingók ajándékozásáról készített okirat esetén is – a *gesta municipali*ba, közhivatalban vezetett könyvekben kellett az okiratolást elvégezni. Érdekes jellemvonásként jelent meg, hogy a *crimen falsi*, a hamisítások körében nemcsak a pénz- és éremhamisítást, hanem az okirat-hamisítást is megtaláljuk el-

donationes factae et testamenta valebunt, ut quinque aut septem testes donationi aut testamento, prout possunt, aut signa aut subscriptiones adiciant.” von Salis 74. o.

⁵² Edictus Rothari 243.: „*De cartola falsa. Si quis cartolam falsam scripserit aut quodlibet membranum, manus ei incidatur.*” in: MGH LL. IV. szerk. Pertz, 60. o.

⁵³ Liutprandi Leges 63.: „*Si quis testimonium falsum contra quemcumque redderit, aut in cartola falsa se scientem manum posuerit, et ipsa fraus manifestata fuerit, conponat wirigild suum, medietatem regi et medietatem cuius causam fuerit...*” Pertz 132. és k. o.

⁵⁴ Ratchis 8., Classen 24. o.

⁵⁵ Liutprandi Leges 29.: „*Si qua mulier res suas venundare voluerit, non in absconse, sed in presentia principis aut iudicis vel sculdahis, seu duo aut tres parentes suos secum habeat...*” Pertz 121. o.

követési magatartásként. Az okiratokat azok kiállításának célja szerint is differenciálják, Eurich király kódexe például megkülönbözteti az adásvétel, a csere, és a házastársak közötti az ajándékozás esetén használatos okiratokat. Ezen iratok körében a formailag hibátlanul és dátummal ellátott okiratot az okirat kiállítója nem támadhatta meg, ezzel a magánokiratok önálló, a közokiratba foglalástól független érvényességére kívánták helyezni a hangsúlyt. Az is újdonság a vizigótoknál, és szokatlan vonása ezen, a rómaiakétól jogilag eltérő berendezkedésű népnek, hogy ajándékozások között a király általi ajándékozást is tárgyalják, és a hamisítások között együtt kezelik a királyi és a magánokiratokat.

Összességében tekintve tehát a vizigótok joga egy magas fokra fejlődött, differenciált okiratolási gyakorlatot mutat, amely szinte teljes egészében a római vulgárjogból származik, de semmi esetre sem állítható, hogy csak annak formáját őrizte meg és vitte tovább, hanem saját gondolatai, ötleteit is kibontakoztatta a gyakorlatban.

A vizigótokhoz képest a burgundok joga jóval szerényebb képet mutat okiratolási szokásaikról. A *Lex Romana Burgundionum* szabályai szerint is megkívták a közhivatalnokok előtt tett okiratkészítést, még abban az esetben is, ha rokonok között történt az ajándékozás.

A *Lex Gundobada*, a burgundok saját népjogát összefoglaló szokásjogi gyűjtemény a *Lex Romana Burgundionum*hoz képest sokkal kevesebb okiratot ismer, bár nyilvánvalóan szokásban volt az ajándékozásról írást készíteni, de itt nem találjuk nyomát a *gestanak*.

Mindhárom germán nép okirati viszonyait tekintve épp a longobárdok azok, akiknél a legjobban követhető az okirathasználat szokásának fejlődése a fellelt törvénytövegek változásai alapján. E körben elsősorban az okirat-hamisítás büntetésének enyhülését mutató tendenciát emelhetjük ki.

Összefoglalóan azt mondhatjuk el a germán népjogok okirathasználattal kapcsolatos szabályairól, hogy az idő előrehaladtával vagy egészen háttérbe szorult, és csak a római eredetű lakosság körében élt tovább vulgárjogi maradványként a *gesta municipalia* használata, azaz a hatóságok részvétele az okiratkészítésben, vagy pedig teljesen eltűnik a mindennapok gyakorlatából.

Sokkal fontosabb szerepet kapnak viszont a felek által elkészített azon magánokiratok, amelyek a jogosított fél dolgon szerzett jogosultságait és birtokba lépését igazolják.

Zusammenfassung

Urkundenwesens im frühmittelalterliche germanische Gewohnheitsrecht

Die Germanen hatten vor der Begegnung mit der griechisch-römischen Kulturwelt des Mittelmeerraumes eine schriftlose Kultur. Schriftlos bedeutet selbstverständlich nicht rechtlos. Auf römischem Provinzialboden sind die Germanen, insbesondere seitdem sie dort selbständige Staaten gründen, darauf angewiesen, sich mit dem schriftlichen Recht, mit den schriftlichen Formen der Rechtsgeschäfte auseinanderzusetzen.

Das römische Recht, dem die Staatsgründungen der Germanen begegnete, war weder das justinianische noch das sog. klassische Recht. Das justinianische Recht gab es zur Zeit der Kodifikationen der neuen Germanenstaaten noch nicht, das klassische Recht gab es nicht mehr.

Meint das Volksrecht originär nicht-römisches Recht, so versteht man unter Vulgarrecht ein in der Substanz römisches, aber in der Gestalt unklassisches, faßbares Recht des Alltages, das der Präzision und der strengen Form des klassischen Rechtes mangelt. Es ist kein eigenes System, das das klassische ablöst, man hat vielmehr den Vulgarismus als den Rechtsstil beschrieben, der das nachklassische römische Recht durchdringt.

Die Kodifikationen der Germanenkönige enthalten römisches Vulgarrecht und germanisches Volksrecht, zum Teil getrennt, zum Teil aber schon einander durchdringend, konnte doch die lateinische Sprache der Kodifikationen die Substanz des Rechtes kaum unberührt lassen.

Das *Edictum Theoderici* der Westgoten läßt Schenkungen von Mobilien entweder durch bloße *traditio* oder durch Urkunden mit Zeugen zu; für Liegenschaften hingegen ist die Beurkundung sowie die Allegation der Schenkungsurkunde bei den *Gesta municipalia* zwingend vorgeschrieben. Eurichs Codex kennt Urkunden für den Verkauf, den Tausch, die Schenkung unter Ehegatten. Für die Rechtskraft von Schenkungen verlangt er die *traditio*; formgerecht ausgefertigte und insbesondere datierte Urkunden darf der Aussteller nicht revozieren, in dieser Bestimmung scheint sich eine verselbständigte, von öffentlichen Akten unabhängige Geltung der Urkunde bemerkbar zu machen.

Die *Lex Romana Burgundionum* bietet durchaus römisches Urkundenrecht der Zeit um 500, mit der Verpflichtung zur Allegation, zumindest bei Schenkungen. Die Tradition wird beim Verkauf ebenso verlangt wie bei Schenkungen. Die *Lex Gundobada* kennt dagegen sehr viel weniger Urkunden: nur Könige stellten Schenkungsurkunden aus, und für private Schenkungen und Testamente wird die Zahl der Zeugen bestimmt.

Nur dürftige Nachrichten über Urkundenrecht enthalten auch die Gesetze der Langobarden, obwohl gerade hier die Existenz eines entwickelten Urkundenwesens aus überlieferten Text bekannt ist. Nach Rotharis Edikt kosten Urkundenfälschungen die Hand. Liutprands Gesetz über das Veräußerungsrecht der Frauen verlangt eine Mitwirkung von Verwandten oder einem Judex.

Insgesamt läßt das Westgotenrecht ein hoch entwickeltes und differenziertes Urkundenwesen erkennen, das ganz aus dem römischen Vulgarrecht hervorgegangen ist, aber keineswegs nur dessen Formen fortführt und bewahrt, sondern eigene Gedanken entfaltet.

Unser Überblick über das Urkundenwesen in den Volksrechten läßt leicht erkennen, wie die Teilnahme der Behörden am Beurkundungsprozeß zurückgeht oder ganz verschwindet. Um so wichtiger bleibt oder wird die einzelne Urkunde als Nachweis von Recht und Besitz.